

„Így maradok meg hírvivőnek. . .”

In memoriam Soós Kálmán

Tanulmányok Soós Kálmán emlékére

Beregszász-Ungvár, 2012
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola - PoliPrint

Szerkesztette
Szamborovszkyné Nagy Ibolya

© Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Editor, 2012
© A szerzők

A kiadásért felel: Orosz Ildikó, Szikura József
Tördelés: Lukács Attila
Borítóterv: Lukács Attila és Szamborovszkyné Nagy Ibolya

ISBN

Nyomdai munkák:
PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2.
Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

ELŐSZÓ

Minden tenger vize egy érrel kezdődik... (Szamborovszkyné Nagy Ibolya)..... 7

TANULMÁNYOK

Adalékok Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor katonai együttműködéséhez.
Erdélyi hadműveletek (1705-1710) (Baráth Julianna)..... 11

Adalékok a honfoglalás és magyar államalapítás megítélésének
tanulmányozásához (Szemelvények kárpátaljai ukrán honismereti művekből)
(Bocskor Medvecz Andrea) 27

Szolidaritás és közösségvállalás (Braun László).....50

Magyar-magyar kapcsolatok prezentációja a Kárpáti Igaz Szó
napilapban, a brezsnyevi időszak alatt (különös tekintettel Kárpátaljára és
Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére) (Császár István).....59

A királyi biztosi intézmény az 1831-es kolerajárvány idején Perényi Zsigmond
biztos példáján (Dancs György).....66

Az ukrán közigazgatás reformjának lehetséges hatásai a kárpátaljai
magyar érdekképviselőre (Darcsi Karolina) 75

Helységnevváltozások Kárpátalján, a területén végbe ment hatalomváltások
tükrében (Dobos Sándor) 93

Az eleveelrendelés tanítása a dordrehti kánonokban (Lőrinczné Fábrián Éva) 109

A kárpátaljai magyarság és az ukrán-magyar alapszerződés konfrontációjának
háttéré (Lukács Attila) 122

A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról
történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése (Molnár D.
Erszébet) 132

Kárpátalja paleolitikuma a petroarcheológiai kutatások előzetes eredményeinek
tükrében (Rácz Béla) 145

Szalóka és szomszédjai a 18. századi titkos katonai térképeken (Soós Kálmán)..... 157

„... <i>Nem tehetnek ők sem róla, hogy közénk kerültek</i> ” Az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai telepítéspolitikájának néhány aspektusa (<i>Szakál Imre</i>).....	165
Két évtized tükrében. Az iskolai történelemtanítás helyzetének alakulása Ukrajnában (1991-2011) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	179
A revíziós gondolatok és megvalósításuk a trianoni békét követően (<i>Szólósi Nóra</i>).....	198
A kárpátaljai egyházak helyzete az 1950-es évek végén és a 60-as években (<i>Váradi Natália</i>)	210

FORRÁSKÖZLÉS

A máramarosi koronavárosok privilégiumairól (<i>Csatáry György</i>).....	228
A kötet szerzőiről	248
Soós Kálmán szakmai életútja	251
Soós Kálmán műveinek bibliográfiája 1989-2011 (<i>Összeállította: Lehoczky Tivadar Intézet</i>).....	254

**„... Nem tehetnek ők sem róla, hogy közénk kerültek”
Az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai
telepítéspolitikájának néhány aspektusa¹**

Az első Csehszlovák Köztársaság 1919 és 1938 közötti kárpátaljai politikájára vonatkozó kutatásokban eddig elhanyagolt szerep jutott a földreformnak és az annak részét képező telepítési politikának. A csehszlovák kormány kizárólag, mint gazdasági intézkedéseként beszélt a kolonizációról, azonban a kor kárpátaljai értelmisége mindig hangoztatta annak kisebbségpolitikai oldalait is. Bármelyik álláspontot is fogadjuk el, tény, hogy jelentős volt az intézkedéssorozat település-földrajzi, illetve a kárpátaljai nemzetiségek közötti viszonyokra gyakorolt hatása. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár eddig szinte érintetlen iratanyagának felhasználásával kíséreltük meg a folyamat egyes részleteinek feltárását

Kárpátalja Európa sok más területével ellentétben nem egy, a földrajzi tényezők hatására elkülönült, tiszta kontúrokkal rendelkező történeti fejlődésen esett át. Hisz egyrészt a terület határait jelentő térképen feltüntetett vonalak sem mindenhol követnek földrajzilag kialakult határt, hanem vegytiszta politikai szándékot tükröznek, mely szándékokat a zűrzavaros 20. század szült. A terület maga, így az arra vonatkozó történeti kutatások sem az első majd a második világháború után meghúzott határvonalakat követték, hanem vagy a természet-, illetve társadalmi és gazdaságföldrajzi kontextusban meghatározott Északkelet-felvidékre fókuszáltak, vagy pedig azon négy vármegyére, melyek területén Kárpátalja létrejött. Ily módon a történeti kutatásoknak immáron egy új, politikai határokkal megjelölt területre kellett átállítania a fókuszát. Ezért is jellemző az, hogy a Kárpátalja területével foglalkozó legtöbb történeti munka annak 20. századi történetét tárgyalja, ezen belül is elsősorban azokat a folyamatokat, mely keletről a Kárpátok, nyugatról a vasút által határolt addig önálló egységként nem létező földrajzi területből, társadalmi és politikai szempontból rendkívül sajátos jellegzetességgel bíró régiót kovácsoltak. Jelen tanulmány célja is hasonló. Egy olyan kutatómunka eddigi eredményeit kívánja összefogni, mely célja az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai telepítéspolitikájának eddigénél mélyebb és árnyaltabb bemutatása.

A kutató a témát több szempontból is érdemesnek tartja a figyelem középpontjába állítani. Egyrészt olyan intézkedéssorozattal állunk szemben, melynek nem csupán a földreformmal kapcsolatos eredményei, de település-földrajzi és etnikai hatásai és jelentősnek vélhetők. Ezen túl, mint sok egyéb Kárpátaljával kapcsolatos történeti téma megítélése esetében szembesülhetünk bizonyos kettőséggel. Egyrészt van egyfajta nyoma a telepítéseknek a régió társadalmának kollektív tudatában, mely belemosódik a csehszlovák időről alkotott általános képbe, és amelyet ugyanúgy meghatároztak a korszak kormánypárti, illetve ellenzéki propagandái, mint a későbbi korok rosszabb tapasztalásai. Másrészt ugyan tisztában vagyunk bizonyos történeti tényekkel a kérdéskör kapcsán, azonban ezt nem alapozza meg alapkutatás.

Természetesen a szakirodalom által nem teljesen érintetlen eseménysorozatról van szó. A téma tanulmányozásánál elkerülhetetlen Simon Attila *Telepesek és tele-*

¹ Jelen tanulmány két korábban elkészült munka (egyik a Balassi Intézet-Márton Áron Szakkollégium, másik a Debreceni Egyetem gondozásában jelenik meg tanulmánykötetben) eredményeit egészíti ki az azóta fellelt levéltári forrásokkal. Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Simon Attilának és Zeidler Miklósnak a rendelkezésünkre bocsátott forrásokért.

pes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között című munkája,² mely átfogóan vizsgálja a telepítések felvidéki vonatkozásait, nem csupán az állampolitika szintjén. A legfontosabb forráscsoportot a Csehszlovák Köztársaság Állami Földhivatalának és Telepítési Hivatalának, később pedig a földosztást és a telepítéseket is kezébe vevő Földművelésügyi Minisztériumnak az iratanyagai képezik. Ezek egy része Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Fiókjában is megtalálható, nagyrészüket azonban a Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltárában fellelhető. Fontos forrásként szolgál a csehszlovák törvényhozásban elhangzott vonatkozó felszólalások, viták anyaga. Értékes adatokkal szolgál a *Pozemkova reforma* c. kormányzati lap, mely az Állami Földhivatal Prágában kiadott közlönye volt, és rendszeresen beszámolt a földreform és a kolonizáció helyzetéről. Megemlíthetjük továbbá a korban készült cseh, szlovák és ruszin nyelvű, elsősorban propaganda jellegű kiadványokat, melyek a földreform és telepítések eredményeit mutatták be. Ilyenek voltak a *Kárpátorosz eredmények*,³ vagy a *Podkarpatska Rus az 1919–1936-os években*,⁴ illetve *Technikai munkák Podkarpatska Rusban 1919–1933 között*⁵ című kötet. Fontos adatokat közöl az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok és állatösszeírást tartalmazó statisztikai kiadványok,⁶ melyek adatait felhasználva korabeli munkák is közöltek adatokat telepítésekről. Közül információkat a telepítésekkel kapcsolatban *A felvidéki magyarság húsz éve* című kiadvány, melyet a Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete adott ki.⁷ Megemlíthetjük még Jócsik Lajos munkáját a *Közép-Duna-medence közigazdasága*⁸, illetve szintén ettől a szerzőtől *A magyarság a cseh földreformban*⁹ című tanulmányt. Ezeken túl a korszak társadalmának véleményalkotása szempontjából fontos a korabeli sajtóanyagok megfelelő forráskritikával való használata.

Ily módon elsődleges feladatunk nyilvánvalóan az, hogy levéltári forrásokat összegyűjtve törekedjünk a lehetőségekhez mérten legobjektívebb kép bemutatására. A téma kutatása kapcsán széleskörű forrásbázisra is támaszkodhatunk. Ezek közül elsőrendűnek a Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltárának vonatkozó anyagai tekinthetőek, másrészt a Szlovák Nemzeti Levéltár Pozsonyban található iratai, illetve a szerző által legkönnyebben hozzáférhetőek a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár iratai. Jelen tanulmány célja Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban KTÁL) néhány, a telepítésekkel kapcsolatos dokumentumának bemutatása. A KTÁL-ban több *fondjában*¹⁰ is hasznos információkat találhatunk a telepítés kérdéskörével kapcsolatban. A tanulmány alapját a KTÁL 36. fondjának (az Állami Földhivatal Ungvári Kerületi Irodájának iratai) iratanyagai képezik. A 3755 őrzési egységből álló fond tartalmazza az Állami Földhivatal és a később létrejött Telepítési Hivatal, valamint a Földművelésügyi Minisztérium földreformra vonatkozó 1919 és 1939 között keletkezett különböző, sok esetben bizalmas iratait.

A kutatást több tényező is nehezíti. Ezek egy része az ukrán levéltári rendszer

² SIMON Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008

³ *Карпаторусскія дасяжэння. Юбілейны зборнік статей па паводу 10-тня добровольнага прысоедінення Подк. Русі кь Чэхаславакіі*. Подъ редакціі и изданіемъ А. В. ПОПОВА. Типограф. «Карпатыя» Мукачево, 1930.

⁴ *Подкарпатская Русь за годы 1919–1936*. Ред. ЭДМУНД С. БАЧИНСКИЙ. Тирограф. Школьная Помощь». Ужгород, 1936.

⁵ *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919–1933*. Uzhorod, 1933

⁶ *Magyar statisztikai közlemények: Az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok és állatösszeírás*, Budapest, 1939.

⁷ *A felvidéki magyarság húsz éve*. Budapest, A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, 1938.

⁸ JÓCSIK Lajos: *A Közép-Duna-medence közigazdasága*, Magyar Élet, Budapest, 1944

⁹ JÓCSIK Lajos: *A magyarság a cseh földreformban*. Magyar Szemle, 1940

¹⁰ Fond – a magyar levéltári terminológiában a csomó kifejezés használatos, a tanulmányban, a továbbiakban a szláv levéltárakban használatos kifejezést alkalmazzuk.

sajátosságából adódik. Tanulmányunk a 36-os számú fond eddig áttekintett iratcsoportjaiban fellelhető forrásokat kívánja bemutatni. Pontosabban e források által felvázolni a telepítések menetét, illetve sajátosságait. Ebben a levéltári alapegységben megtalálhatóak a földosztással kapcsolatos központi és helyi rendelkezések, a földosztás folyamatát dokumentáló jegyzőkönyvek, az ezzel kapcsolatos kataszteri felmérések, térképek, a földterületek igénylésére beérkezett kérvények. Fellelhető továbbá a betelepítettek egy részének névsora, a kolonizálás különböző szakaszát előkészítő intézkedések dokumentációja, és egyéb iratok. A cseh nyelvű iratanyag, meglehetősen rendezetlen. Kronologikus sorrendbe vannak rakva az ún. *opiszok* (leíró egységek), illetve az ezeken belüli őrzési egységek, azonban nincsenek tematikusan rendezve, valamint az őrzési egységek elnevezése a mutatókönyvekben nem mindig fedi azok tartalmát, ami nagyban megnehezíti a kutatást. Az általunk kutatott iratanyag nagy része a feljegyzések szerint 1957-től hever érintetlenül a levéltár raktárhelyiségében, így mielőtt kézhez kaphatná a kutató, meg kell várni, míg elvégzik a rendszerezési folyamatot az iratokkal. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a levéltári dolgozók segítőkészsége illetve az utóbbi időszak változásai jelentősen enyhítettek a problémán. Szintén könnyen kedvét szegheti a kutatónak az a bábeli zűrzavar, mely a munkához felhasznált forráscsoportot jellemzi. Az államfordulatok és a több nemzetiség jelenléte színes nyelvi környezetet eredményezett a kutatóndó témával kapcsolatban. Jól jellemzi a problémát, hogy a jelen tanulmány elkészítése során magyar, cseh, ukrán, orosz, ruszin és angol nyelvű forrásokkal egyaránt találkozunk.

A legbőségesebb iratanyag a földreformmal kapcsolatos, mivel telepítések folyamata szoros kapcsolatban volt a Csehszlovák Köztársaság területén végrehajtott ezen intézkedéssorozattal, ezért bizonyos szintig ez is vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze, azonban tanulmányunk elsődleges célja a kolonizációval kapcsolatos új információk bemutatása.

Magának a földreformnak és a telepítéseknek a vizsgálata együtt igen nagy feladat volna, így a kutatás központi témája a kolonizáció. Mégsem mehetünk el a földreform mellett említés nélkül, hisz a két eseménysorozat egymással szorosan összefüggött, illetve a forrásgyűjtés során a földosztással kapcsolatban is kerültek elő dokumentumok. A földreform általános jelensége volt az első világháborút átélte Európának. Csehszlovákia sem kerülhette ezt meg. Viszonylag korán, már 1918. november 9-én elfogadta a törvényhozás a nagybirtokok zár alá helyezését.¹¹ A gyors döntéshozatalnak több oka is lehetett. Egyrészt az 1918-ban létrejött koalíciós kormányra jelentős baloldali nyomás nehezedett, mindazonáltal a Kelet-Közép-Európában egyre érezhetőbben jelentkező bolsevik hullámot is le akarták csillapítani. Másrészt a nagybirtokok szétosztása jelentősen meggyengítette azt a zömében német, magyar területeken magyar vagy magyarul beszélő birtokos réteget, amely az újonnan létrejött Csehszlovákia területén korábban nemcsak a gazdasági, de a politikai elitet is jelentette. Harmadrészt a paraszti lakosság nagymértékű földéhsége, és ezt a társadalmi igényt nagyszerűen felismerő, és politizálásában később kamatoztató Csehszlovák Agrárpárt földbirtokreform melletti erős kiállása is jelentős tényezők voltak.¹²

1919. április 16-án fogadták el a törvényt, amely elrendelte a 150 hektárnál nagyobb mezőgazdasági terület, vagy a 250 hektárnál nagyobb összterületű birtokok lefoglalását. Podkarpatska Rusban is felállították a Földosztó Bizottságokat, Ungvár,

¹¹ SIMON Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, Fórum Kisebbségkutató Intézet Somorja, 2008. 30. old.

¹² Vö. U.o. 31. old.

Munkács, Técső és Beregszász központokkal.¹³ Ezt követően 1920. szeptember 1-jén adták ki azt a rendeletet, amelynek értelmében Podkarpatska Rus területén „minden haszonélvező, birtokos, társtulajdonos, állampolgárságra való tekintet nélkül, kilencven napon belül köteles bejelenteni 150 hektárnál vagy 260 kat. holdnál nagyobb földterületét” A késedelmet jelentős büntetéssel torolták meg, 50 000 korona pénzbírság,¹⁴ vagy egy hónap elzárás járt érte. ¹⁵ Érdemes megjegyezni, hogy mint a rendelet szövegéből is látszik állampolgárságra való tekintet nélkül volt kötelező a szabályozás mindenkire, míg 1920-ban a csehszlovák állampolgárságot még sokaknak nem sikerült megszerezniük, ami például kizáró ok lehetett bizonyos tisztségek betöltésekor.

Ezzel a rendelettel kezdetét vette a földbirtokok lefoglalása, felmérése, szétosztása. Amelyből egy rendkívül hosszan elhúzódó folyamat lett és soha nem fejeződhetett be. 1932-ből származó adataink tanúsága szerint a földosztásra kijelölt területek mindössze 18,83 %-a került lefoglalás alá. Ezen a 238 908 ha területen, melyből 45 379 ha volt a földművelésre alkalmas terület, kezdtek meg a földosztást.¹⁶ Tekintve, hogy ezt követően a földreform folyamatában nem történt jelentős változás, ezt végleges adatnak tekinthetjük. Érdemes megfigyelni, hogy az Ilosvai, Munkácsi és Beregszászi járások földterületein ment végbe a legnagyobb mértékben a földosztás, ennek valószínűleg az volt az elsődrendű oka, hogy ezeken a területeken működött a régió legnagyobb birtoka a Schönborn-Buckheim uradalom, melynek későbbi sorsa még sok vitát kiváltott.

A földosztás, 1931-es állapota szerint 258 települést és egyes a hivatalos csehszlovák statisztika szerint 107,¹⁷ az általunk talált levéltári dokumentumok szerint legalább 121 földbirtokost érintett.¹⁸ A lefoglalások legjelentősebben a Schönborn-Buckheim uradalmat (közel 130 idetartozó településen zajlott földosztás, a Beregszászi az Ilosvai és a Munkácsi járásokban), a Teleki-latifundiumot (az Ilosvai járás keleti, az Ökörmezői járás nyugati részén), Virányi Sándor (az Ungvári járásban és a Técsői járás déli részén), Odeschalchi Zoárd (Antalócz, Köblér, Tiszasalamon környéke az Ungvári járásban), Nemes József (a Beregszászi járás központi része), Braun Zsigmond (a Nagyszőlősi és Beregszászi járásokban), Atzél László (a Nagyszőlősi járás keleti része) és a Lónyayak (Beregszászi járás nyugati része, a magyar-csehszlovák határ mentén), illetve az egyházi felekezetek földjeit érintették.¹⁹ A földek zárolását követően a helybéli lakosság jelentkezhetett a jegyzőnél, vagy az adott terület Földosztó Bizottságánál, és igényt nyújthatott be valamilyen méretű földterületre. A KTÁL iratanyagában rengeteg ilyen igénylőlappal találkozhatunk, ezekből megtudhatjuk, hogy milyen szempontokat vettek figyelembe az igényléseknél. Ezek az igénylőlapok egyoldalas cseh nyelvű nyomtatványok voltak, melyen ki kellett tölteni a megfelelő rubrikákat. Érdekeség, hogy míg cseh nyelvűek voltak az igénylő által megválaszolt kérdések, addig voltak esetek, amikor a kérelmező a válaszokat anyanyelvén (magyarul, ruszinul) írta fel. Figyelembe vették a foglalkozást, az életkort, családi állapotot, a gyerekek és a munkaképes családtagok számát, a saját birtokolt földet, az állatállományt, mennyi területet kér az igénylő, milyen tevékenység céljából kéri, illetve rendelkezik-e valamilyen katonai

¹³ BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, Nyíregyházi Főiskola – Veszprémi Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 177–244 old.

¹⁴ Egy kat. hold földért 500 korona jóvátétel járt a tulajdonosnak, tehát 100 holdnyi föld ára lett volna a büntetés.

¹⁵ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) Fond 36. Op. 1. od.zb. 13. 1–2. lap

¹⁶ VOŽENÍLEK, Jan: *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská*. Praha, 1932, st. 510–511.

¹⁷ *Statistické tabulky. Výměra zabrane půdy a počet jejich vlastníků*. Pozemková reforma Ročník XVI. Číslo 3. v Praze v květnu 1935 str. 39.

¹⁸ KTÁL, Fond: 36., op. 1, od. zb. 527. 55–67.lap

¹⁹ U.o. 55–67. lap

érdemmel.²⁰

A zár alá kerülő földterületek egy részét azonban az úgynevezett kolonizációs alap rendelkezésére bocsátották, mely területeken 1923-tól a telepítések megtörténtek. Mielőtt megpróbálnánk részleteiben tárgyalni a telepítéspolitika kárpátaljai vonatkozásait, érdekes lehet figyelmet fordítanunk a kolonizáció fogalmára. Az értelmező szótár szerint betelepítést, gyarmatosítást jelent. Pont a gyarmatosítás értelmezés negatív tartalma miatt inkább a telepítés kifejezést alkalmazzák a vonatkozó szakirodalomban. A korszakban főként a politikai érdek határozta meg a fogalom értelmezését, ily módon a kárpátaljai magyar ellenzék a csehszlovák „gyarmatosítás” eszközeként és kisebbségpolitikai intézkedésként helyezte el retorikájában. A hivatalos csehszlovák iratokban a következő definíciót olvashatjuk: „*A kolonizáció a jelenlegi szükségletek szerint a földbirtokok kiutalását jelenti, önellátó, vagy kiegészítő gazdaságok létrehozását, a helyi és más igénylők erkölcsi és gazdasági szükségszerűség alapján történő földhözjuttatását jelenti.*”²¹ Tehát alapvetően gazdasági szerepet szántak kommunikációjukban az intézkedéssorozatnak, mint az 1925-ös dokumentumból kiderül, egy évtizeddel korábban kiemelik a földosztás egyéb jellegét is, miszerint a telepítések fontos feladata „...*Podkarpatska Rus belső politikai és társadalmi konszolidációjának elősegítése*”²²

Az első Csehszlovák Köztársaság kárpátaljai telepítéspolitikájával kapcsolatban nem csupán a kolonizáció fogalmának értelmezése vitatott. Az alap kutatások híján még a telepítések alatt érintett települések száma is kérdéses. Botlik József az 1938-as nép-földbirtok és állatösszeírásra hivatkozva 11 kolóniát nevez meg könyvében,²³ Simon Attila szintén 11 településről ír²⁴, míg a régió történelmét feldolgozó legújabb monográfia 15 településről beszél. Egy, a csehszlovákiai földreformot összegző tanulmány szerint, mely a Pozemkova reforma című lap hasábjain jelent meg 15 kolonizáció által érintett településről beszélhetünk.²⁵ A KTÁL eddig áttekintett anyagai alapján 1923 és 1930 között tizenkét településen folytattak ún. csoportos betelepítést. Az első telepet 1923-ban a *Csap* melletti birtokon *Sztrázs* néven hozták létre, ahová 21 telepescsalád érkezett. Ezt követően hozták létre a *Bátyú* melletti *Szvoboda* telepet, ahová 66 telepescsalád költözhetett be. 1924-ben Gát környékén 13 család kapott földterületet, 1926-ban *Hunyaditánya* vagy *Hedzespusta* néven létrejött kolónia 25 család új otthona lett, ugyanebben az évben Sárosorosziba 5 családot telepítettek, szintén 1926-ban *Pusztakerepec* településen 14²⁶ család jutott termőföldhöz. 1927-ben jött létre *Újbótrágy* kolónia 31 telepes családdal, majd 1927-ben *Bótrágyba* költöztettek 41 telepescsaládot. 1929-ben *Beregdedába* 3, míg *Beregsomba* 32 telepes család érkezett, 1930-ban *Eszenybe* költöztettek 5 családot, majd a későbbiekben további 16 családot telepítettek le.²⁷ Egy másik forrásunk pedig megnevezi, hogy 1930-ban *Tiszaújhelyen* alapítottak kolóniát (a forrás szerint Novo Seľo, Tiszaújlak mellett).²⁸ Az ide telepített családok számát egyelőre nem ismerjük. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a közigazgatásilag Szvoboda településhez tartozó *Nagybakos* és *Kisbakos* településekről, mint külön telepekről számolnak be egyes csehszlovák források illetve találtunk

²⁰ KTÁL, Fond 36. Op. 1, od. zb. 13. 23. lap

²¹ KTÁL, Fond 36. Op. 1. od. zb. 1796, 14. lap

²² KTÁL, Fond 36, Op. 1, od. zb. 527. 1–3. lap

²³ BOTLIK József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 181. old.

²⁴ SIMON Attila: i.m. 166. old.

²⁵ *Stav kolonisace koncem r. 1934*. Pozemková reforma, Roční XVI. Číslo 3., v Praze v květnu 1935.

²⁶ Forrásunk Pusztakerepec esetében 12 családot közöl, azonban a dossziéból hiányzik egy lap, feltételezhető, hogy hiányzik a felsorolás folytatása, a szakirodalom ezen település esetében 14 családról tesz említést.

²⁷ KTÁL, Fond: 36, op. 1, od. zb. 527. 43–54. lap, 67–75. lap

²⁸ KTÁL, Fond: 36., op. 1, od. zb. 1796. 14. lap.

utalásokat arra nézve is, hogy Bátyú településre is érkeztek telepesek.²⁹ Nagybakos és Kisbakos esetében föltételezhetően nem beszélhetünk külön kolóniáról, a Szvoboda telep kiépítését tárgyaló számos forrás alapján, itt egy telepes faluról volt szó. Sajnos egyelőre ezekre a településekre vonatkozóan még nem bukkantunk rá a betelepítettek névsorára, azonban annyi föltételezhető, hogy nem csupán az általunk közölt településeken történt kolonizálás, ráadásul a régióval foglalkozó szakirodalom, a jelen felsoroláson túl, megjelöli *Újverbőcöt*, *Újaklit*, *Oroszgejőcöt*, *Tasnádtanyát*, mint a telepítések helyszínét. Az Állami Földhivatal majd a Földművelésügyi Minisztérium rendelkezései értelmében az 1930-as évek második felében további tervszerű betelepítésre került volna sor, melyet a ruszinság földszükségeinek kielégítése céljából és a „paraszi birtokok további kialakítása” érdekében tartottak fontosnak.³⁰ 1933-ban született dokumentumban arról olvashatunk, hogy *Oroszvölgy*, *Verbőc*, *Nagydobrony*, *Szvoboda*, *Beregszász*, *Beregvégardó*, *Akli*, *Eszeny*, *Bátyú*, *Szerednye*, *Bégány*, *Gecse*, *Papi* földterületein került volna sor telepesek javára történő földosztásokra.³¹ Egy 1936-ban kelt jelentés értelmében pedig Pusztakerepec, Eszeny, Nagydobrony településeken kívül a Szernye-mocsár területén folytathatnának telepítéseket, elsősorban *Csikósgorondon* és *Nyárásgorondon*, mely földterületeket 1955-ig a Latorca részvénytársaság bérelte, a telepítésekre a bérleti szerződés lejártá után kerülhetett volna sor.³²

Bizonyos levéltári források alapján azt mondhatjuk, hogy a kolonizációs tervekben szereplő településeken valóban történtek telepítések, azonban ezek nem csoportosan, és nem minden esetben államilag, hanem ún. magántelepítések formájában zajlottak. A letelepítések szervezésének szempontjából a kolonizáció menetét két szakaszra tudjuk elkülöníteni. Ezek közül az első az úgynevezett állami telepítések voltak³³, a másik a pedig a magánkolonizáció. Ezek mind időben mind a telepítést végző szerv tekintetében különbséget mutatnak. Az eddigi forrásaink alapján elmondható, hogy Podkarpatska Rus területén a csoportos telepítések 1923 és 1931 között végbementek, míg a magánkolonizáció elsősorban a 30-as évek jellegzetessége volt. Míg a csoportos kolonizációt állami hivatalok végezték, mint arra már fentebb utaltunk, addig a magánkolonizációt, nem állami szervek közvetlen bevonásával, de az állami szervek felügyelete mellett hajtották végre. Egy 1936-os forrás, ilyen, magánkolonizáció által érintett települések között sorolja *Aklit*, *Fancsikát*, *Verbőcöt*, *Tiszaujhelyet*, *Beregszászt*, *Ardót*.³⁴ A szakirodalommal összevetve feltételezhetjük, hogy az Akli környezetében folytatott telepítések során jött létre Újakli település. Ardó alatt a korszak statisztikai kiadványai értelmében *Beregvégardót* érthetjük³⁵, mely földterületein *Tasnádtanyát* hozták létre. Verbőc mellett végzett telepítések pedig *Újverbőc*, napjainkban *Puskina* település létrehozását jelentették.³⁶

A kárpátaljai telepítések kapcsán felmerül több olyan kérdés, melyekre a jelenlegi vonatkozó szakirodalomból nem kaphatunk választ. Ezek közül fontos foglalkoznunk azzal, hogy honnan, és milyen nemzetiségű telepesek érkeztek Podkarpatska Rus síkvidéki területeire, illetőleg milyen létszámban. Egyelőre nem bukkantunk olyan forrásra, amely közölné a betelepítettek pontos számát, a családok esetében a férj család

²⁹ KTÁL Fond 36, op. 1. od. zb. 376. 7-29. lap

³⁰ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 1796. 14. lap.

³¹ KTÁL, Fond: 36, op. 1, od. zb. 527. 43–54. lap, 67–75. lap

³² KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 1796. 23. lap.

³³ Vö. SIMON Attila i.m.

³⁴ KTÁL Fond 36., op. 1. od. zb. 1796. 23. lap.

³⁵ *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi vydán Ministerstvem Vnitřní a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, v Praze 1928

³⁶ *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Szerk.: FEDINEC CSILLA, VEHEŠ MIKOLA – Budapest: Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 65. old.

és utónevét és a feleség utónevét jelölték meg csupán³⁷ Az iratokból azonban kiderül, hogy 1923 és 1930 között tehát legalább 263 családot telepítettek magyarlakta területekre, akiknek nemcsak a pontos számuk, de az etnikai megoszlásuk is kérdéses. A köznyelv a telepések által lakott területeket „cseh kolóniáknak” nevezte, azonban joggal feltételezhető, hogy a valóság ettől lényegesen árnyaltabb képet mutatott. A kolonisták nemzetiségi megoszlása vizsgálatokor célszerű különbséget tennünk a csoportos és a magántelepítések között. Egy 1922 áprilisában kelt rendelet értelmében a hivatali helyek legalább 50 %-át légionáriusok³⁸ számára kell fenntartani.³⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy az első kolóniák lakossága elsősorban cseh illetve szlovák nemzetiségű légionárius volt. Ilyen tipikusan Sztrázs, Szvoboda, Gát. Ezek közül Szvoboda a legnagyobb légionárius kolónia volt a Csehszlovák Köztársaság területén⁴⁰, több forrásunk is közli a kolónia lakosságának nemzetiségi összetételét, mely az 1931-es népszámlálási adatok tükrében a következőképp alakult: a 909 fős összlakosságból 450 cseh, 7 szlovák, 184 ruszin, 281 magyar, 1 lengyel.⁴¹ Jelentős forráscsoport tanúsága szerint azonban nem elsősorban cseh illetve szlovák nemzetiségűek voltak a betelepített földművelők, hanem a prágai kormányzat politikájában fontos szerepet szántak a ruszin telepítéseknek. Egy 1925-ben a Prágai Állami Földhivatal által kiadott rendeletben találkozhatunk néhány erre vonatkozó érdekes momentummal. A forrás egyrészt beszámolt a telepítések addigi helyzetéről, továbbá felhívta a Földosztó Bizottságok figyelmét arra, hogy milyen magas a ruszin nemzetiségű földigénylők száma. A következőképpen rendelkeznek ezzel kapcsolatban: „*A kolonizáltak fele cseh és azonos részben kiválasztott, megfelelő ruszinság legyen...*” továbbá „*Ösztönözni fogjuk a ruszinságot, hogy észrevegyék ezt a cseh kérést...*” és ugyanitt megmagyarázzák a rendelkezés okát is: „*A ruszinok elégedetlensége megnehezíti a cseh hatalom irányításának felállítását, különösen a kolonizálni kívánt területeken*”⁴² Ezt követően ezt az elvet követték is, ugyanis egy 1933-as jelentés beszámolt arról, hogy a betelepítettek 55% ruszin, míg 45%-uk csehszlovák⁴³ nemzetiségű.⁴⁴ A magán-kolonizációval kapcsolatos források pedig csak ruszin nemzetiségű betelepülőkről beszélnek. Az Állami Földhivatal ungvári kerületi irodájának 1936. október 17-én kelt dokumentuma, mely a kolonizáció további lehetőségeiről számol be, részletesen ír a ruszin lakta hegyvidék nehéz gazdasági körülményeiről, mely következménye vagy az elvándorlás, vagy pedig az alföldi területeken történő letelepedés. Beszámol arról, hogy 1935. október 1-ig 1245 kérelem érkezett be hozzájuk elsősorban a volóci, perecsenyi, técsői és huszti járásokból, földigénylés ügyében, ezen kívül a magánkolonizáció során 1935-ig Akli, Fancsika, Verbőc, Tiszaújhely, Beregszász és Ardó térségében 1300 kataszteri hold föld kiosztása történt meg ruszin telepések számára.⁴⁵ Az Állami Földhivatal ungvári kerületi irodájának 1934. december 31-ei keltezéssel ellátott jelentése 29 podkarpatska rusi, többségében magyarlakta településén 1925 és 1933-ig végzett földosztás nemzetiségű vonatkozásairól

³⁷ KTÁL Fond: 36, Opisz: 1. Od.zb.: 527 1-3. lap.

³⁸ Az Osztrák-Magyar Monarchia orosz hadifogságba került cseh illetve szlovák nemzetiségű katonái, akik cseh illetőleg csehszlovák légiókat hoztak létre 1916 és 1917 folyamán, melyek az orosz polgárháborúban is részt vettek, a független Csehszlovák Állam létrehozásához szükséges katonai erőt biztosították.

³⁹ KTÁL, Fond 36, op. 1. od. zb. 215. 12. lap.

⁴⁰ SIMON Attila: i.m. 278. old.

⁴¹ KÁPAR Josef: *Deset rokov kolonizační práce legionářů na podkarp.*, in Legionářsky, 69. szám, 1 oldal, 1933. augusztus 31. vö. SIMON ATTILA: i.m. 99. old. és Kárpátalja 1919-2009, im. 65. old.

⁴² KTÁL, Fond 36, op. 1, od.zb. 527. 1–3. lap

⁴³ Valamennyi népszámlálási összesítőben, illetve hivatalos iratokban is a „csehszlovák” nemzetnévvel találkozunk, mely a cseh és a szlovák nép egyenlőségét és összetartozását volt hivatott jelképezni, a valóságban azonban sem az egyenlőség nem érvényesült, sem az egység nem valósult meg.

⁴⁴ KTÁL, Fond 36, op. 1, od. zb. 1129. 2–9. lap.

⁴⁵ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 1796. 23. lap.

számol be, mely értelmében a földet kapottak közül 5 cseh család, 579 magyar család, 537 ruszin család és 18 zsidó család jutott földhöz. Ezeknek az adatoknak elsősorban a korszak magyar ellenzékiiségének heves tiltakozása mond ellent, ugyanis folyamatosan arra apelláltak, hogy a magyar nemzetiségűeket hátrányosan érinti a földosztás.

Akárcsak a telepések nemzetiségi hovatartozására vonatkozóan, úgy telepek kiépítésével kapcsolatosan is kevés az információnk, azt feltételezhetjük, hogy a földosztás által érintett településekhez tartozó különálló tanyákon kezdték meg az építkezéseket. A létrehozott település méretétől függően az vagy részét képezte közigazgatásilag egy addig is létező falunak (Gát, Sárosoroszi) vagy külön közigazgatási egységként jelent meg (Szvoboda) Eddig fellelt forrásaink Sztrázs, Szvoboda és Gát esetében nem közlik a kiutalt területek nagyságát. A többi település esetében elmondható, hogy településenként jelentős eltérések is megfigyelhetőek voltak a kiosztott földterületek méretét tekintve. Hunyaditanyán 16,2 kat. hold, Sárosorosziban 52,2 kat. hold, Pusztakerepecen 14 kat. hold, Újbótrágyon 29 kat. hold, Bótrágyon 41 kat. hold, Beregdédában 16,9 kat. hold, Beregsomban 27,7 kat. hold Eszenyben 42,4 kat. hold jutott átlagosan egy családnak.⁴⁶ A hivatalos csehszlovák közlemények 14,9 hektárban nevezik meg a Podkarpatska Rusban átlagosan egy kolonistára jutó földterület méretét.⁴⁷ Az építkezéseket a csehszlovák állam támogatta, elsősorban építkezési kölcsönökkel, ugyanis nemcsak földterülethez kívánták juttatni a telepéseket, de egzisztenciájukat is meg kívánták alapozni.⁴⁸ Az Állami Földhivatal dokumentumaiból kiderül, hogy egy szabvány telepes ház felépítésének értéke 52 000 csehszlovák korona volt A ház állt egy konyhából, egy szobából, egy előszobából és egy kamrából, összterülete 41 m² volt.⁴⁹ Elsősorban az 1930-as évek első feléből szaporodik meg azon források száma, melyek a kolóniák gazdálkodásával, fejlesztésével foglalkoztak. Ez azzal magyarázható, hogy a világgazdasági válság jelentősen érintette a telepeket is, mely nehézségekre próbáltak megoldást találni. A telepesfalvak fejlesztési tervei három fő problémakört érintenek: a mezőgazdasági fejlesztést, az ipari fejlesztést és a kulturális fejlesztést.

A mezőgazdasági fejlesztés tekintetében a talajjavító és lecsapoló munkálatok kaphattak kiemelt finanszírozást Csehszlovák Állam. Egy 1932-es jelentésből, melyet az Állami Földhivatal számára készítettek Ungváron, kiderül, hogy elsősorban az árpa, rozs, búza, kukorica, dohány és cukorrépa termesztését támogatta a szaktárca a kolóniákon.⁵⁰ Ezt a mezőgazdasági termelést az 1920-as évek végén elsősorban a talajjavító munkálatok és a megfelelő mennyiségű vetőmag hiánya nehezítette. Előírányoztak a kolóniákon jelentős mértékű gyümölcsfa-telepítéseket is, 3000 gyümölcsfa telepítését helyezték kilátásba 1933 januárjában Beregsom, Sztrázs, Pusztakerepec, Sárosoroszi, Tiszaújhely, Hunyaditanya és Eszeny falvakban.⁵¹ Ezen kívül az állattenyésztés fellendítése érdekében a takarmánynövények vetésterületének növelését is finanszírozni kívánta az illetékes hatóság.⁵² Ami az ipart illeti elsősorban kézműipari és mezőgazdasági termékeket feldolgozó komplexumok létrehozását támogatták a kolóniákon. Úgy a mezőgazdaság, mint az ipari létesítmények esetében javasolta a földművelésügyi tárca a szövetkezetek létrehozását és működtetését.⁵³ Forrásaink tanúsága szerint a kolóniákon szeszfőző és dohányfeldolgozó üzemet hoztak létre, ezeken kívül a tejfeldolgozó

⁴⁶ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 1796. 43–54. lap, 67–75. lap

⁴⁷ *Stav kolonizace koncem r. 1934.* Pozemková reforma, i.m.

⁴⁸ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 1796. 1-3. lap.

⁴⁹ KTÁL, Fond 36. op. 1. od.zb. 527. 141. lap.

⁵⁰ KTÁL, Fond 36. op. 1. od.zb. 527. 76-77. lap.

⁵¹ U.o. 77. lap.

⁵² U.o.

⁵³ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 527.. 75-76. lap.

üzemek létrehozását preferálták.⁵⁴ Ahhoz, hogy az előirányozott gazdasági fejlesztések anyagilag hasznosulni tudjanak az államigazgatás biztosítani kívánta a kolóniák bekapcsolását Podkarpatska Rus kereskedelmi vérkeringésébe. Ennek következtében jelentős összegeket fordítottak az általában nehezen megközelíthető, elzárt telepek főúthálózatba való bekapcsolására. Ily módon próbáltak infrastrukturális fejlesztésekkel összeköttetést teremteni Sztrázs kolónia és a Chlumec - Sajószentkirály - Csap főútvonal között, Hunyaditanya és a Macsolából Gecsébe tartó útvonal között. Szvoboda és Bótrágy mentén egy új főútvonalat kívántak építeni, melybe Beregsom és Újbótrágy is bekapcsolódhatott.⁵⁵ A források tanúsága szerint külön figyelmet szenteltek a telepese falvak kulturális fejlesztésére, iskolák, sőt ipari és mezőgazdasági szakközépiskolák létesítésére.⁵⁶ Találhatunk arra vonatkozó említéseket is, hogy vándorkönyvtárakat is működtettek, kifejezetten a kolóniák szükségleteit kielégítendő, elsősorban mezőgazdasági témájú könyvekkel felszerelve.⁵⁷ A viszonylag széles spektrumú fejlesztési tervek azonban nem minden esetben hozták meg a várt sikert. Néhány titkos jelentése, illetve egy-egy kolónia szövetkezetétől az Állami Földhivatalhoz érkezett panaszlevelekből arra lehet következtetni, hogy a világgazdasági válságon kívül egyéb problémákkal is küzdöttek a telepések, illetve az ő egzisztenciájukat megalapozni kívánó hivatalok. 1933 áprilisában készült jelentés szerint, melyet Ungvárom készítettek a kolóniák gazdasági helyzetéről egy prágai rendelkezésre reagálva, mely kérte a kolóniák anyagi lehetőségeinek felmérését, kiderül, hogy bár a földosztás folyamán a kedvezményezettnek nyilatkozni kellett vagyoni helyzetükről, illetve arról, hogy milyen mértékig tudnak befektetni a kapott földterületbe, azonban a valóságban ezzel a vagyoni fedezettel az ide érkező telepések nem rendelkeztek. Ez jelentős kiesést jelentett a finanszírozó hatóságnak, illetve megnehezítette a telepések számára az építkezési hitelek visszafizetését.⁵⁸ A hitel-visszafizetések problémáját igazolja az a levél is, melyet egy telepes, bizonyos Arnošt Hosa, mint a bótrágyi kolónia gazdasági szövetkezetének képviselője írt 1930-ban. Ebben nehezményezi, egy átlagos telepes 30–50 ezer korona adóssággal volt terhelve az építkezési kölcsön fejében, és 15–20 ezer korona egyéb adóssága is volt.⁵⁹ A gazdasági válság idején ezekből a kölcsönökből elengedtek, kedvezőbb kamatokat számítottak fel.⁶⁰ Bár a földosztás során mindig hangsúlyozta a prágai vezetés azt az elvet mely szerint telepítések során előnyt élveznek azok, akik rendelkeznek bizonyos mezőgazdasági tapasztalattal, az földhöz juttatottak által kitöltött kérdőívekből azt láthatjuk, hogy a korábban földműveléssel foglalkozó telepések aránya nem volt magas.⁶¹ Különösen igaz ez a hegyvidéki területekről érkező ruszin telepésekre, akik esetében előfordult, hogy el is hagyták rövid időn belül a kiosztott földbirtokot.⁶² Amikor ilyen esemény történt, arra mindig érzékenyen reagált a közvélemény, különösen a magyar ellenzék.

A téma körvonalazásának szempontjából fontos megnézni, hogyan reagált a közvélemény a telepítésekre, és főként magyar közvélemény, hisz elsősorban magyarlakta területeket érintettek az intézkedések. Nagyon élesen bírálta a telepítések folyamatát az ellenzéki magyar sajtó. A Határszéli Újságban 1927-ben így olvashatunk

⁵⁴ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 527.. 75-76. lap.

⁵⁵ U.o. 100.lap

⁵⁶ U.o. 1-3. lap.

⁵⁷ U.o.85.lap.

⁵⁸ U.o., 82. lap.

⁵⁹ KTÁL, Fond 36, op. 1., od. zb. 1129. 2–9. lap.

⁶⁰ KTÁL, Fond 36, opisz 1, od. zb. 527. 75. lap.

⁶¹ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 162. 6-47. lap.

⁶² *Újabb adatok az alsókerepeci földosztás történetéhez.* Ruszinszkói Magyar Gazda 1928. január 8. 2. évf. 2. szám. 3. old.

a telepítésekről: „a kultúránkra és nemzeti egyenlőségünk meggyöngyítésére irányuló tendencia egyre erősödik.... az iskolatörvény, a telepítéstörvény, az agrártörvény, az adótörvény minden finesze, ami benne van a törvénykönyvben ezt a célt szolgálja”⁶³ Ugyanitt olvashatjuk az következő, ironikus megjegyzést: „természetesen nem a történelmi országuk földjét adják nekik. Az nem arra való. Itt van Szlovénia és Ruszinszko. Az Isten is arra teremtette ezt a földet, hogy cseh telepesek boldog hazája legyen...”⁶⁴. A Kárpáti Híradó szintén ezt az irányvonalat képviseli, Kékedy Gábor 1927-ben így írt a földreformról: „...földek, állami állások idegen kézbe adása csak azt célozza, hogy a gazdaságilag lehetetlenné tett őslakosság pusztuljon el, vagy vándoroljon el”⁶⁵ Azonban pozitív észrevételek is érkeztek a kolonizációval kapcsolatban, a Keleti Újság 1926 októberében megjelent számában Kovács Béla cikkében szerepel, hogy a „falvakra a cseh–magyar barátság, a szerelem és a koccintás jellemző.”⁶⁶ Nagyon szemléletesen foglalta össze Korláth Endre képviselő 1930-ban a csehszlovák szenátusban elhangzott beszéde a telepítésekről és a földreformról alkotott magyar véleményt: „A Schönborn uradalmat nagyszerű taktikával sikerült a Živnobankkal társult svájci érdekltség kezére juttatni és így 35–90 évig várhatunk rég, amíg itt földreformról tárgyalhatunk. Ezzel a taktikával Gát, Jánosi, Ardó, Beregszász, Kigyós, Nagybeteg, Beregújfalú, Dercen, Fornos magyar községek továbbá, Alsó- és Felsőremete Báraháza, Mikarja orosz községek estek el jogos földreform igényeiktől. A máltai lovagrendnek adták a Telekék dolhai 60. 000 holdas erdejét. Ez a Ruszinszkói földreform másodig nagy áldása. A harmadik áldás azt a 16 maradékbirtokost érte, akik közül 14 cseh, 1 ukrán és 1 nagyorosz nemzetiségű.

A negyedik áldás ama telepesek fejére szálljon, akiket a földreform jóvoltából a történelmi országokból telepítettek hozzánk nyilván azért, mert sem a ruszin, sem a magyar nem akart földet és szívesebben megy Belgiumba, Kanadába, Argentínába. A magyarság, feltéve, hogy a község elégszámú agrárpárti igazolványt fogyaszt – csinálhat legelőbérelő družstvo és ha még jut valahol egy kis darab föld, úgy arra kihajthatja a marháját, de ismétlem, csak agrárpárti igazolvánnyal. Arról egyáltalán beszélni sem lehet, hogy a földreform a magyarság számára, a legcsekélyebb előnyt, kedvezményt hozta volna meg, sőt helyzetünket csak megnehezítette.”⁶⁷ A fent idézett szövegek jól mutatják, hogy a magyarság az etnikai terület megbontását, és a nemzet pozícióinak gyengítését látta a telepítésekben, illetve nehezményezték a magyar földigénylők számára történt juttatások kis mértékét. Nyilvánvalóan jelen volt a Prágához hű politikai képviselő is, amely a Köztársaság vezetésének szócsöveként a telepítések mezőgazdasági művelés szempontjából hasznos oldalát hangsúlyozták. Fontos utalások találhatók magyar földművelők és a közejük érkezett telepesek viszonyára a korabeli Kárpátalját rendkívül szemléletesen bemutató szociográfiában, melyet Balogh Edgár „sarlós”⁶⁸ társaival 1930-ban készítette. „A Retek géppel dolgoztat mindent, és napszamosokat a hegyekből hoz” – panaszodik a számára kimondhatatlan nevű cseh birtokosra az izсныétei földművelő.⁶⁹ Ezzel a magyar parasztember korabeli nyomorúságát kifejező mondattal érdemes egy nagydobronyi asszony által mondottakat szembeállítani: „Őszetörött a kerekünk múltkor, és a legionista meglátta. Adott kölcsönbe egyet, és eldi-

⁶³ SZÜLLŐ Géza: *Helyzetünk nem jobb, de rosszabb*, Határszéli újság 1927. január 9. 2. old.

⁶⁴ *Negyven cseh családot akarnak betelepíteni Romániából*, Határszéli újság 1927. május 8. 2. old.

⁶⁵ KÉKEDY Gábor: *A Verchovina nyomora*, Kárpáti Híradó, 1927. június 22.

⁶⁶ EGRY Ferenc: *Cseh–magyar barátság falum*, Ruszinszkói Magyar Gazda 1926. október 24.

⁶⁷ www.psp.cz/eknih/1930ns/ps/stenpt/index.html – Korláth Endre felszólalása a Csehszlovák Szenátusban, (letöltve: 2010. 11. 27.)

⁶⁸ A Sarlós egy csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalom volt, melyet 1928-ban alapítottak és 1930-tól működött bejegyzet szervezetként.

⁶⁹ BALOGH Edgár: *Tíz nap Szegényszámban*, Budapest, Neumann Kht. 2003

csekedett, hogy magyar leányt vett el Bátyúból. Hát nem tehetnek ők sem róla, hogy közénk kerültek.”⁷⁰ A fenti két idézet jól jellemzi azokat az ellentétektől feszülő hangulatot, mely a magyar közösségbe érkező telepeseket körülvették. Egyesek saját megélhetésük veszélyét látták a kolóniákban, mások belátták, hogy nagypolitika esetleges szándékaiért nem az átlagember a felelős, nem tudatos eszköze annak.

A fentiek ismeretében érdemes tehát megvizsgálni, hogy milyen szerepet foglaltak el a telepítések Prága vidékünkkel szemben folytatott politikájában. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a csehszlovák pusztán gazdaságfejlesztési eszközként tekintett a telepítések intézkedéssorozatára, abban az esetben el kell mondanunk, hogy nem vettek figyelembe egy nagyon fontos tényezőt Podkarpatska Rus-ra vonatkozóan, melyet leír egy népszövetségi diplomata a spanyol Pablo de Azcárte, aki 1923-ban látogatott régiókba és szögezte le: „nem hiszem, hogy földrajzi vagy népességi szempontból egységes egészként beszélhetünk Kárpát-Oroszországról. Földrajzi tekintetben legalább két teljesen különböző régióról beszélhetünk: az északi hegyvidéi zónáról és a déli alföldi övezetről.”⁷¹ A különbség amelyet Azcárte megjegyez, a régió lakosságának összemosása esetén a telepítések mezőgazdasági szempontból semmiképp nem érhetők el a várt sikert. Két, eltérő gazdálkodási szerkezettel rendelkező térség lakosságát igyekeztek keverni, mely ahhoz vezetett, hogy sok esetben az alföldi mezőgazdasághoz nem értő gazdák kezébe került a föld, mely helyzetet a világgazdasági válság tovább nehezített. Feltételezhető, hogy a csehszlovák vezetés jobban ismerte ennél a terület jellegzetességeit, s az intézkedések csupán gazdasági volta jogosan kétségbe vonható.

Egy másik aspektust figyelembe véve átfogóbb kép adható a telepítések céljaira vonatkozóan. A 1919. szeptember 10-én elfogadott saint-germain-en-laye-i békeszerződés értelmében a terület széleskörű autonómiával felruházva kellett volna, hogy csatlakozzon az új államalakulathoz, ezt az Antant-hatalmak és a csehszlovák vezetés által kiadott Generalny Statutum, majd az 1920 februárjában kiadott Csehszlovák Alkotmány is megerősítette.⁷² Azonban az önrendelkezés megvalósítását folyamatosan késleltették, hivatkozva általában arra, hogy a területünk lakossága még nem érett meg politikailag az autonóm irányításra. Az autonómiához való hozzáállása a prágai vezetésnek, beleillett abba a politikába, amit a Köztársaság egyéb területein is folytatott, és ami az ország integritásának megőrzésére törekedett. Maga ez a törekvés abból eredeztethető, hogy Csehszlovákia egyfajta mozaikállamként, eltérő etnikai szerkezetű és különböző történeti fejlődésen átment, a kialakult gazdasági térszerkezetet tekintve egymáshoz nem illeszkedő részekből állt. Ez nagyban megnehezítette egy cseh dominanciájú, erős központi irányítással rendelkező állam felépítését, amit egy nem Prágához hű autonóm irányítás valamely területén a Köztársaságnak csak még tovább bonyolított volna. Ezért a Köztársaság területeinek egyfajta konszolidációja volt az elsődleges feladat. Ebben a folyamatban nagyszerű példaként szolgáltak az Osztrák–Magyar Monarchia ilyen jellegű korábbi törekvései, amely államban pont a cseh területekhez viszonyultak ilyen módon. Ez a konszolidációs politika lehetett több csehszlovák intézkedés motívuma, így a csehszlovák hivatalnokai réteg széleskörű alkalmazásáé magyar és ruszin lakta területeken, egyes nyelvpolitikai intézkedéseké, oly gyakran végrehajtott változtatásoké a közigazgatási berendezkedésben, és ebben a sorban el tudjuk helyezni a kolonizációt is. Ezt bizonyítja a már idézett 1925-ös rendelet, melyben két elvet nevez-

⁷⁰ BALOGH Edgár: i.m.

⁷¹ ZEIDLER Miklós: *A Nemzetek Szövetsége és Podkarpatská Rus autonómiája - Pablo de Azcárte 1923. évi kárpátaljai útjelentése*. In: Uő: *Magyarország és a Nemzetek Szövetsége. (Habilitációs kézirat.)* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2010. 105-155. o.

⁷² FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium-Aurum Kiadó, Galánta–Dunaszerdahely 2002. 14–15. o.

tek meg, amely szellemében a földosztást és a telepítéseket folytatni kellett. Az egyik a földművelés fejlesztésének elősegítése, a másik pedig „...*Podkarpatska Rus belső politikai és társadalmi konszolidációjának elősegítése*” volt.⁷³ Nem véletlen az sem, hogy oly nagy műgonddal válogatták a telepéseket „*erkölcsi és gazdasági szükségszerűség szempontjából*”.⁷⁴ A prágai vezetés továbbá előírta, hogy növeljék a ruszin nemzetiségűek arányát a betelepítettek sorában, ebből arra következtethetünk, hogy míg a földbirtokreformmal gyengítették a ruszinszkói magyar vagy magyarul beszélő (magyarul beszélő, de nem magyar nemzetiségű alatt a zsidó nemzethez tartozókat értették) birtokos réteget, akik a társadalmi és politikai elitet képezték, addig a telepítésekkel egy erős szláv középparaszti réteget kívántak kialakítani. Továbbá feltételezhető a törekvések egy olyan iránya is, amely során a ruszinságot, mint helyi, Prágához hű szláv népcsoportot a meggyengített politikai elit szerepének átvételére kívánták „kinevelni”. A fenti gondolatmenetet támasztja alá Robert T. Smallbones pozsonyi brit követ, élesszemű megfigyelése is, aki 1922-ben és 1923-ban Podkarpatska Rusba látogatva a csehszlovák vezetés helyi politikájára nézve a következő megállapításokat tette: „*A csehok kihasználva felsőbbbségüket, megpróbálják „befuttatni” a szláv kisebbséget, tanulva ezt a Birodalom bürokratikus rendszeréből, amelyben ezt a szerepet ők töltötték be, megfosztva attól az előnytől, hogy szabadságukat kivívhatnák*”⁷⁵. Szláv kisebbségek alatt gondolhatott itt a diplomata a szlovákokra és a ruszinokra, a birodalom alatt föltételezhetően a Monarchiát értette. Egybevág ezzel a gondolatmenetével egy 1923-ban írt jelentése, melyben így ír: „*A csehok azt szeretnék, hogy a Köztársaság homogén nemzetállam legyen, egy kevés, nem jelentős kisebbséggel, mely szétszóródik a történelem és a földrajzi környezet erői következtében, és mivel a tények nem egyeznek ezzel a fikcióval, ők feltalálták a „csehszlovák” kifejezést.*”⁷⁶

Összességében elmondható, a telepítések tehát nem csupán gazdasági vagy kisebbségpolitikai célokkal bírtak, hanem egy olyan egységes politikai irányvonalnak voltak a részei, amely a Csehszlovák Köztársaságot kívánta egységessé kovácsolni, illetve egységét megőrizni. A podkarpatska rusi mezőgazdaságot élénkítő volta egyelőre kérdéses, további kutatásokat igényel, akárcsak a fenti politikai folyamatokban betöltött szerepe, illetve pontos lefolyása. A telepítések eredményeit, a hétköznapiakban és a nemzetiségké viszonyára gyakorolt hatását remélhetőleg a további kutatások segítségével tisztázni tudjuk majd.

Bibliográfia

Források és statisztikai kiadványok

- *Az Állami Földhivatal Ungvári Kerületi Irodájának iratai* – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár 36. Fond
- A Csehszlovák Szenátus digitalizált anyagai, In. www.psp.cz/eknih/1930ns/ps/stenpt/index.htm
- *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print*. General editors KENNETH BOURNE and D. CAMERON

⁷³ KTÁL, Fond 36, Op. 1, od. zb. 527. 1–3. lap

⁷⁴ KTÁL, Fond 36. op. 1. od. zb. 1796. 14. lap

⁷⁵ *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print*. General editors Kenneth Bourne and D. Cameron Watt. Part II. From the First to the Second World War. Series F. Europe, 1919–1939. Editor Christopher Seton-Watson. Volume 1. Central Europe, 1919–1922, University Publications of America, 1990 pg. 380.

⁷⁶ *British Documents on Foreign Affairs: Volume 2. Central Europe, January 1923–June 1930.* pg. 67.

- WATT. Part II. From the First to the Second World War. Series F. Europe, 1919–1939. Editor CHRISTOPHER SETON-WATSON. University Publications of America, 1990 Volume 1. Central Europe, 1919–1922
- *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print*. General editors KENNETH BOURNE and D. CAMERON WATT. Part II. From the First to the Second World War. Series F. Europe, 1919–1939. Editor CHRISTOPHER SETON-WATSON. University Publications of America, 1990. Volume 2. Central Europe, January 1923 - June 1930.
  - *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi vydán Ministerstvem Vnitra a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, v Praze 1928.
  - *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi vydán Ministerstvem Vnitra a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1930*, v Praze.

Korabeli sajtóanyag és kiadványok

- EGRY Ferenc: *Cseh-magyar barátság falun* Ruszinszkoí Magyar Gazda. 1926. október 24.
- KÁPAR JOSEF: *Deset roků kolonizační práce legionářů na podkarp.*, Legionářsky, Číslo 69. v Praze.
- KÉKEDY GÁBOR: *A Verchovina nyomora*, Kárpáti Híradó, 1927. június 22.
- *Negyven cseh családot akarnak betelepíteni Romániából* Határszéli újság 1927. május 8. 2. o.
- *Statistické tabulky. Výměra zabrane půdy a počet jejích vlastníků*. Pozemková reforma Ročník XVI. Číslo 3. v Praze v květnu 1935.
- *Stav kolonisace koncem r. 1934*. Pozemková reforma, Roční XVI. Číslo 3., v Praze v květnu 1935.
- SZÜLLŐ Géza: *Helyzetünk nem jobb, de rosszabb*, Határszéli újság 1927. január 9. 2. o.

Szakirodalom

- BALOGH Edgár: *Tíz nap Szegényországban*, Budapest, Neumann Kht. 2003
- BOTLIK József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.
- BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok*, Nyíregyházi Főiskola – Veszprémi Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza
- FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium-Aurum Kiadó, Galánta–Dunaszerdahely 2002
- *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Szerk.: FEDINEC Csilla, VEHES Mikola – Budapest: Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- SIMON Attila: *Telepések és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008.
- VOŽENÍLEK, Jan: *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská*. Praha, 1932.
- ZEIDLER Miklós: *A Nemzetek Szövetsége és Podkarpatská Rus autonómiája - Pablo de Azcárate 1923. évi kárpátaljai útijelentése*. In: Uő: *Magyarország és a Nemzetek Szövetsége*. (Habilitációs kézirat.) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2010.

«... НЕ ВОНИ ВИННІ ЩО ПРИБУЛИ СЮДИ ДО НАС»
ДЕКІЛЬКА АСПЕКТИ КОЛОНІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРШОЇ
ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Дослідження, у яких аналізувалася Закарпатська політика першої Чехословацької Республіки у період 1919-1938 років, не звернули достатню увагу на реформ землі та на політику заселення, що являлося її складовою частиною. Чехословацький уряд колонізацію тлумачив виключно, як один з економічних заходів, в той час, тогочасна інтелігенція Закарпаття наголошувала, що дана реформа включає в себе й політику нацменшин. Не дивлячись на те, яку концепцію вважаємо вірною, факт, вона мала неабиякий вплив на адміністративні-географічні, міжнаціональні відносини на Закарпатті. Використовуючи документи Закарпатського обласного державного архіву зробили спробу розкрити декілька деталей цього процесу.